

Przedślowie

W swej zajmującej nie tylko badaczy książce dr Anna Michałko w niepodejmowany dotąd przez ukrajinistów, oryginalny sposób przedstawia wielowymiarowy obraz rodziny ukraińskiej, wydobyty z chrześcijańskiej tradycji, którą na przestrzeni stuleci nasiąkała twórczość ustna oraz z wybranych dzieł literackich i malarskich romantyków ukraińskich. Autorka słusznie stwierdza, że obraz rodziny w ukraińskiej tradycji ustnej i w literaturze epoki romantyzmu ukształtowały w głównej mierze wartości chrześcijańskie. Z chrześcijańskiego podłoża moralnego wyrastają wzorce zachowania i normy postępowania wobec wszystkich członków rodziny, szacunku dla rodziców, obowiązki wobec młodszego rodzeństwa. Określają one granice między dobrem i złem, wpajają zasady życzliwego postępowania wobec bliźnich i właściwego wychowania, tworzą atmosferę harmonijnego życia rodziny. W oparciu o bogate źródła wiedzy dr Anna Michałko dowodzi, że ukraińscy poeci romantyczni czerpali bezpośrednio z Biblii, nauk ojców Cerkwi i ustnych pieśni rodzinno-obrzędowych, głównie miłosnych, weselnych, pogrzebowych, mających „swe własne głębsze uzasadnienie najczęściej etyczne”, jak uzasadniał także cytowany przez Autorkę Czesław Zgorzelski. Z uwagi na chrześcijańskie korzenie, z których wyrasta kultura ukraińska, w tym także twórczość ustna oraz stworzony przez romantyków ukraińskich inny od polskiego, litewskiego i rosyjskiego wzorzec naturalnej syntezy kultury ludowej i elitarnej dr Anna Michałko podjęła próbę wykazywania komplementarności obrazów rodziny ukraińskiej, będących wypadkową kilku wzajemnie

oddziałujących na siebie, dopełniających się i równolegle ze sobą współistniejących wizerunków rodziny, które nawiązują do chrześcijańskich wzorców życia rodzinnego na Ukrainie utrwalanych od czasów przyjęcia chrztu przez państwo Ruś Kijowską w 988 roku. Ponieważ wartości chrześcijańskie były upowszechniane w każdym pokoleniu, dzięki znanym na Ukrainie najwybitniejszym ojcom i hierarchom Cerkwi bizantyńskiej, bułgarskiej, a także hierarchom i duchownym ukraińskim, ze wszech miar uzasadnionym wydaje się dokonany w pracy dwutorowy ogląd przesiąkniętego chrześcijańskimi zasadami życia rodzinnego wizerunek rodziny obecny zarówno w obrzędowych pieśniach melicznych, głównie miłosnych, weselnych, pogrzebowych, jak i w dziełach romantyków ukraińskich.

Posiadana wiedza i przekonanie o kluczowym znaczeniu wartości chrześcijańskich w kształtowaniu kultury ukraińskiej w XI–XX wieku oraz predyspozycje badawcze pozwoliły Autorce przyjąć zarówno uzasadnioną kompozycję pracy, jak i najbardziej odpowiednią dla analizy tytułowej problematyki – interdyscyplinarną metodę badawczą. Dzięki tym walorom, znajomości języka ukraińskiego i wiedzy z dziedziny literaturoznawstwa, historii Ukrainy, dziejów Cerkwi, folklorystyki, teologii dr Anna Michałko w sposób klarowny i przekonujący najpierw w pierwszym rozdziale (składającej się z trzech głównych części) rozprawy przedstawia kluczową rolę nauk Ojców Cerkwi w utwierdzaniu w życiu rodzin ukraińskich etyki chrześcijańskiej, która pełniła ważną funkcję wychowawczą, a zarazem dostarcza dla harmonijnego życia w rodzinie tych najważniejszych chrześcijańskich wizerunków matki i ojca, które twórczo adaptowała, przejmowała żywotna we wszystkich pokoleniach ustna poezja rodzinno-obrzędowa, a dla interesujących Autorkę romantyków stanowiła niewyczerpany rezerwar artystycznych inspiracji i twórczych zapożyczeń.

Wychodząc z założenia, iż wątki biblijne i patrystyka przenikała do ustnej poezji, programowo przetwarzanej i wręcz nobilitowanej przez przedstawicieli romantyzmu ukraińskiego, ze wszech

miar uzasadnionym pomysłem jest przedstawiona przez Autorkę w pierwszym rozdziale książki recepcja nauk takich najwybitniejszych Ojców Cerkwi w utwierdzaniu etyki chrześcijańskiej, jak m.in. twórca żywotnych do dziś na Ukrainie moralizatorskich homilii i pouczeń kierowanych do małżonków Jan Złotousty oraz autor kazań przed ślubem i podczas ślubów założyciel Akademii Kijowsko-Mohylańskiej w 1642 r. metropolita kijowski Piotr Mohyla, wydawca wykorzystywanego do dziś przez proboszczów słynnego *Trebnika*, zawierającego teksty posług obowiązujących podczas udzielania chrztu, ślubów, grzebania zmarłych. Jak wykazała w swej pracy dr A. Michalko motywy z tych ksiąg liturgicznych, m.in. składanie przysięgi w cerkwi włączali do pieśni weselnych ich anonimowi twórcy.

Trafność przyjętej przez dr Annę Michalko koncepcji i metody badawczej docenili także recenzujący rozprawę dr hab. Agnieszka Matusiak prof. Uniwersytetu Wrocławskiego oraz prof. dr hab. Jerzy Kapuściak z Uniwersytetu Jagiellońskiego, który słusznie zauważył, że „intencją Autorki było wykazanie komplementarności obu obrazów rodziny wyrosłych z etyki chrześcijańskiej: pierwszy obejmować ma wszystkie zakorzenione w tradycji i poświadczone usną twórczością ludową obrzędy i zwyczaje cementujące życie w rodzinie, natomiast drugi obraz, już nie wyidealizowany, czyli w jakiejś mierze weryfikujący przesłanie tradycji, ma dowieść pierwszorzędnej rangi nauki moralnej, wobec której sprzeniewierzenie się wiedzy bohaterów z reguły na drogę zła i zguby [...]”.

Jak podkreśla prof. Jerzy Kapuściak: „Rolę kluczową w procesie kształtowania chrześcijańskich zasad życia rodzinnego odegrali zwłaszcza trzej Ojcowie Cerkwi, a mianowicie: św. Jan Chryzostom (Jan Złotousty), Św. Bazyli Wielki oraz archimandryta Ławry Peczerskiej, prawosławny metropolita kijowski i mecenas kultury prawosławnej Piotr Mohyla. Cieszący się na Ukrainie wielkim autorytetem, ostatni z wymienionych – wydając w założonej przez siebie w Kijowie (1641) drukarni teksty i przepisy liturgiczne,

polemiczne oraz katechizm *Zebranie krótkiej nauki o artykułach wiary prawosławnej, katolickiej, chrześcijańskiej* – dbał szczególnie o wysoki poziom życia duchowego. Jako autor Trebnika, czyli prawosławnej księgi (10 nabożeństw wotywnych), Piotr Mohyla zawarł, między innymi, wszystkie najważniejsze zasady, zebrane wcześniej przez Św. Jana Złotoustego, jakimi winni kierować się przyszli małżonkowie, by ich życie rodzinne było udane i duchowo spełnione. Wśród nauk metropolity, zawartych w jego kazaniach, zwraca uwagę szacunek do kobiety – partnerki życiowej mężczyzny”.

Natomiast prof. Agnieszka Matusiak zwraca uwagę, że przyjęta przez dr Annę Michałko metoda analizy podjętej tematyki, włącza się w rozwijany po upadku reżimu komunistycznego także przez ukrajinistów „nowatorski horyzont badawczy, osadzony w interdyscyplinarnej podwalinie metodologicznej na czele z hermeneutyką, posiłkującą się obficie antropologią kulturową, etnografią i folklorystyką”. Rozprawa doktorska Pani Anny Michałko, jak podkreśla prof. Agnieszka Matusiak: „zapewniając istotną lukę badawczą, jednocześnie otwiera nową kartę w polskich studiach ukrajinistycznych nad codziennością, będącą przecież niemożliwą do wyrugowania kanwą wszystkich spraw, zarówno tych dużych, jak i małych, każdego społeczeństwa i każdego narodu w każdej epoce historycznej, zwłaszcza zaś w dobie transpozycji społeczno-polityczno-kulturowej, wymagającej na drodze ku nowym realiom przeszacowania starych prawd i wartości wypaczonych przez długotrwałe oddziaływanie systemu totalitarnego”.

W tym kontekście uzasadnione i cenne wydają się ukazane przez Autorkę formy pielęgnowania chrześcijańskich wzorców życia rodzinnego przez tradycję, która mówi „o czynnej funkcji pamiętania i przekazywania”¹, realizowanej przez Cerkiew. Za bardzo pożyteczną i dla ukazania literackiego obrazu rodziny ukraińskiej epoki romantyzmu, wręcz niezbędną, gdyż dotychczas należycie przez

¹ Jan Paweł II, *Macierzyńska pamięć Kościoła*, [w:] *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 153.

badaczy niedocenianą należy uznać dokonaną w niniejszej pracy przez dr A. Michałko w pełni udaną próbę przedstawienia ideałów życia ukraińskiej rodziny, pielęgnowanej i przekazywanej z pokolenia na pokolenie w ustnych pieśniach obrzędowo-rodzinnych, towarzyszących człowiekowi w najważniejszych momentach życia.

Autorka wykorzystując rozległą literaturę przedmiotu do ponownego przeanalizowania setek zapisanych przez folklorystów pieśni miłosnych, weselnych i pogrzebowych w sposób kompetentny, z wrażliwością i subtelnością przedstawia żywy obraz zakochanej pary, ukazanej podczas wszystkich etapów trwającego niekiedy kilka dni wesela, począwszy od swatania przez zaręczyny do zaślubin i pożegnania panny młodej z rodzicami. Zgodnie z tradycją właśnie matka panny młodej pełni szczególnie ważną rolę podczas uroczystości weselnych, oznajmiających radość z zawiązania nowej rodziny, jako najtrwalszego ogniwa w nieprzerwanym i twórczym życiu kolejnych pokoleń ukraińskiego rodu-narodu.

O trwałości rodziny decyduje jednak szczerza, wzajemna, prawdziwa miłość małżonków, która będzie żyć niezagrożona jeżeli kochający się rodzice wraz z owocami ich miłości – dziećmi w swych modlitwach o trwałość tej „młodej, niepokalanej, bezinteresownej miłości będą prosić o łaskę Boga, czyli o Miłość Ojca potwierdzoną w osobie swego Syna zesłanego na ziemię przez Matkę Najświętszą – Maryję.

Takiej młodzieńczej, „niepokalanej, świętej” miłości nie można – zdaniem Szewczenki – kupić za żadne pieniądze. Dlatego poeta z jednej strony ostrzega młode dziewczęta ukraińskie przed handlowaniem miłością, a z drugiej apeluje do sumień matek, by szanowały młodzieńczą, czystą miłość swych często biednych córek do szczerze kochanych chłopców, a zarazem przestrzega przed popełnianiem ciężkiego grzechu te matki, które nie zważając na uczucie prawdziwej miłości swych córek do kochanych mężczyzn, dla własnych korzyści wydają – „sprzedają” swe córki za starych, niekochanych generałów i właścicieli pałaców.

Szczęśliwy, harmonijny rozwój rodziny gwarantuje – zdaniem poety – jedynie sakralizowana przez poetę bezinteresowna, „czysta” miłość dwojga ludzi, zapewniająca wzajemny szacunek, zaufanie i ciepło rodzinne, co wyraził Szewczenko w napisanym w 1950 roku w Orenburgu poemacie *Piotruś*.

Моліте Господа, дівчата,
 Моліте Господа, щоб мати /218/
 І вас отак не завдала
 За генерала, за палати
 І вас отак не продала.
 Любіться, діточки, весною.
 На світі є кого любить
 І без користі. Молодою,
 Пренепорочною, святою
 В малій хатині буде жить
 Любов та чистая².

Również w Orenburgu na Uralu podczas służby w karnej kampanii wojsk carskich (gdzie przebywał Szewczenko z dopisanym na wyroku ręką cara Mikołaja zakazem pisania i malowania) pod wpływem intensywnego czytania Ksiąg Nowego Testamentu zrodził się (zrealizowany dziewięć lat później już po powrocie z zesłania) szewczenkowski zamysł poetyckiego i malarskiego przedstawienia obrazu matki według życia Przczystej Panny – Matki Zbawiciela, a zarazem również zrealizowane po zwolnieniu z zesłania pragnienie namalowania obrazu ukrzyżowanego jej Syna. Realizując w ostatnim okresie życia (1857–1859) te – powstałe na zesłaniu w 1850 roku – najbardziej dojrzałe zamysły artystyczne (poemat o Bogarodzicy pt. *Maria* i poemat poświęcony św. Piotrowi pt. *Neofici*) Szewczenko posługuje się obrazami kontrastowymi dla wyraźniejszego ukazania tych, którzy „poszukują prawdy i sprawiedliwości i tych, którzy dążą do zniszczenia i prawdy i sprawiedliwości. Są to obrazy Archimedesza i Galileusza – pierwotnych obrońców prawdy,

² Т. Шевченко, *Петрусь*, [у:] *Кобзар*, Київ 1967, с. 414.

które zostają twórczo zamienione na obrazy świętych apostołów, zwiastunów harmonijnych ludzi, którzy – jak wierzył najwybitniejszy ukraiński poeta-prorok – wyrosną na Ukrainie w najbliższej przyszłości. Ukoronowaniem pełnych poświęcenia dla dobra innych ludzi działań tych „prawych mężów” („блаженних мужів”), prawdziwych proroków będzie odrodzone duchowo, harmonijne społeczeństwo, zbudowane na zasadach wzajemnie miłujących się ludzi, tworzących chrześcijańską wspólnotę – syn, matka, w ogóle ludzie. Z tymi kreowanymi przez Szewczenkę wizerunkami ludzi czyniącymi dobro kontrastują obrazy nieczulego duchowieństwa, carów, będące uogólnieniem wrogów i nieprzyjaciół³.

Dla Szewczenki wyznającego chrześcijańską etykę małżeństwo, będące z ustanowienia Chrystusa wspólnotą nierozzerwalną, opartą na „miłości czystej”, wiąże się ściśle z czystością.

Wśród wizerunków rodziny wydobytych przez dr Annę Michałko z dzieł preromantyków i romantyków ukraińskich szczególnie miejsce zajmuje, przedstawiany także przez twórców ikon i malarzy obraz pierwszej rodziny chrześcijańskiej, stworzony w poemacie *Maria*, a także obraz matki św. Piotra w poemacie *Neofici* Tarasa Szewczenki. Najwybitniejszemu ukraińskiemu twórcy poetyckich obrazów, dającej życie ludzkie matki Tarasowi Szewczence Autorka słusznie poświęciła najwięcej miejsca. Poeta ten jest bowiem zarówno autorem m.in. zdobiącego książkę malarskiego obrazu, podnoszonej do świętości trzypokoleniowej rodziny ukraińskiej – *Селянська родина*, jak i malarskiego oraz literackiego wizerunku Bogarodzicy przedstawionego w najdoskonalszych poematach *Neofici* (1857) i *Maria* (1859).

W poematach *Maria* i *Neofici*, poświęconemu apostołowi Piotrowi i jego matce Szewczenko podobnie jak twórcy cerkiewnych pieśni maryjnych i cudownych ikon Bogarodzicy, ukazuje Matkę Boską Cierpiącą pod krzyżem, Matkę miłosiernego Syna, pocieszy-

³ Ю. Шевельов, *1860 рік у творчості Тараса Шевченка*, „Записки Наукового товариства імені Шевченка”, т. ССХХІV. Праці Філологічної секції, Львів 1992, с. 93.

cielkę zniewolonych (*Neofici, Rżawiec*), a z drugiej strony Matkę – Rodzicielkę Słowa Prawdy (*Maria*). W obrazie Maryi Szewczenko przedstawia nową Ewę, która rodząc Boga-Człowieka, Zbawiciela odnowiła skażony grzechem pierworodnym świat, co wyraził poeta w motcie do poematu *Maria*, zaczerpniętym z greckiej pieśni maryjnej śpiewanej przez wieki na Ukrainie – *Akatystu: Радуйся, ты бо обновила еси зачатя студно. Ікос 10* („Raduj się, bo Tyś odnowiła poczętych nas w grzechu” *Ikos 10*).

W poemacie *Maria* i obrazie malarskim „Ukrzyżowanie” „matka Zbawiciela” ukazana została przez Szewczenkę jako wzór najgłębszej, przebaczącej wrogom Jej Syna miłosiernej, macierzyńskiej miłości i troski o los swojego Syna. Maryja jako jedyna nie opuściła pod krzyżem Chrystusa, a w wątpiących apostołów tchnęła ducha wiary i przeniosła swe miłosierdzie na uczniów Jej Syna, by zgodnie z Jego wolą głosili prawdę, wolność i miłość ku Bogu i swoim bliźnim.

Znaczące, że podobnie jak Matka Chrystusa z poematu *Maria*, także matka św. Piotra z poematu *Neofici* trwała przy swym zamęczonym za głoszenie Słowa Bożego Synu, a po wrzuceniu jego ciała do Tybru „pierwszy raz” pomodliła się do Ukrzyżowanego. A „Syn Marii wysłuchał głosu wiary w żywe słowo prawdy Boga i błogosławił” matce świętego Apostoła Piotra by niosła wśród ludzi Słowo miłości i nadziei Zmartwychwstałego Zbawiciela:

I pierwszy raz się pomodliłaś
Do Ukrzyżowanego. Marii
Syn wysłuchał głosu twojej wiary.
I Jego słów żywotna siła
W twą żywą duszę wiarą wrosła.
I odtąd Boga prawdziwego,
I żywe słowo prawdy jego
Głosząc publicznie, w świat poniosłaś.
(tłum. M. Piechal)⁴.

⁴ T. Szewczenko, *Neofici*, [w:] *Wybór poezji*, oprac. M. Jakóbiec, Wrocław 1974, s. 302. „І помолилась в перший раз // За нас розп'ятому. І спас

W ślad za matką św. Piotra Apostoła „prawdy i nauki” szewczenkowskie bohaterki, a zwłaszcza matki zwracały się ze swymi modlitwami do Bogarodzicy jak do Matki żywego Boga prawdy i miłości – Jezusa, Matki Cerkwi i Opiekunki (Pokrowy) sławionej w pieśniach, w sanktuariach maryjnych oraz jej cudownych ikonach, a zwłaszcza w najważniejszej w ikonostasie i omodlonej przez Ukraińców wstawienniczej ikonie Deesis: ikonie Chwały, Wcielenia, Objawienia, Stworzenia, ikonie Cerkwi, Sprawiedliwości i Miłosierdzia. Wniebowzięta Maria – „doskonale i całkowicie przebóstwiona”⁵, nosząca i rodząca Boga Żywego Przenajświętsza Bogarodzica jest w religijnej tradycji ukraińskiej Tą Najwierniejszą Matką, która w niebiańskiej rzeczywistości wraz ze św. Janem Chrzcicielem spośród istot ziemskich przebywa najbliżej Pana i Sędziego Świata – Chrystusa. Do Matki Boga-Syna, „która nie sądzi wraz z Nim, lecz prosi o zmiłowanie, o miłosierdzie”⁶ i „jasny” – łaskawy los dla swojego syna, zwraca się matka z poematu *Sowa*:

O, ześlij mu, Matko Boża,
 Wiele łask i szczęścia –
 Wszystko, czego biedna matka
 Nie ma dla dziecięcia!”
 Do świtania wodę brała,
 W barwinku kąpała,
 Do północy kołysała,
 Do zorzy śpiewała⁷.

// Тебе розп’ятий син Марії. // І ти слова його живії // В живую душу прийняла. // І на торжища, і в чертоги // Живого істинного Бога // Ти слово правди понесла”. (Т. Шевченко, *Неофітму*, [у:] *Кобзар*, с. 447).

⁵ Por. R. Mazurkiewicz, *Mariologia i Joannologia ikony Deesis*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 1996–1997, t. V–VI, s. 215.

⁶ Tamże, s. 218.

⁷ T. Szewczenko, *Sowa*, [w:] *Wybór poezji*, oprac. M. Jakóbiec, Wrocław 1974, s. 86. „«Пошли тобі Матер Божа // Тії благодати, // Всього того, чого мати // Не зуміє дати». // До схід сонця воду брала, // В барвінку купала, // До півночі колихала, // До світа співала.” (Т. Шевченко, *Сова*, [у:] *Кобзар*).

O duchowe wsparcie i „jasny”, dobry los z modlitewnymi prośbami do Maryi zwracali się zwłaszcza ludzie ciężkiej pracy i walczący o wolność Ukrainy Kozacy, dowodzeni przez hetmana Iwana Mazepę z poematu *Rżawiec*⁸.

Z prośbą o opiekę nad całą rodziną i narodem do Matki Opiekunki Jezusa Chrystusa i wszystkich chrześcijan zwracali się Ukraińcy – jak napisał Ołeksandr Dowżenko – „przez delikatność nie odważali się bezpośrednio niepokoić” samego Boga. Dlatego też wierząc w miłosierdzie Bogarodzicy, zwłaszcza „kobiety miały własną udeptaną ścieżkę: wszystkie swoje kłopoty powierzały Matce Boskiej, która przekazywała je Synowi czy Świętemu Duchowi w postaci gołębic”⁹.

Dr Anna Michalko trafnie odczytuje artystyczny zamysł poety-malarza podczas interpretacji szewczenkowskiego obrazu bezbronno dzieciństwa i skazanej na cierpienie w nieufnym społeczeństwie, uwiedzionej przez rosyjskiego oficera łatwowiernej i porzuconej samotnej matki, której postać urasta do symbolu Ukrainy. Autorka przekonująco dowodzi, iż Taras Szewczenko tworząc, jakże przejmujący i sugestywny obraz pozbawionej rodzicielskiej, a nierzadko i macierzyńskiej miłości sieroty, a także wizerunek opuszczonej i nieakceptowanej przez środowisko matki, przedstawia go na tle pięknej przyrody ukraińskiej kontrastującej z ciężkim życiem rodziny ukraińskiej. Te kontrastowo zestawione obrazy mają uświadomić rodakom poety upragnioną przez każdą rodzinę potrzebę i możliwość zapewnienia żyjącym na pszenicznej ziemi synom Ukrainy należnych warunków dla godnego życia i duchowego rozwoju trzypokoleniowej rodziny ukraińskiej, połączonej nierozzerwalnym sakramentem małżeństwa.

⁸ Вернулись запорожці, // Принесли з собою // В Гетьманщину той чудовний // Образ Пресвятої. // Поставили в Іржавиці // В мурованім храмі. // Отам вона й досі плаче // Та за козаками. (Т. Шевченко, *Іржавець*, [у:] *Кобзар*, с. 294).

⁹ Por. A. Dowżenko, *Zaczarowana Desna i inne opowieści filmowe*, przeł. S.E. Bury, Warszawa 1976, s. 378.

Szewczenko wierzył w odrodzenie chrześcijańskiej etyki w życiu rodziny ukraińskiej, kształtowanej przez Ojców Cerkwi oraz obrzędowo-modlitewną tradycję, w której Matka Syna Bożego stała się Matką Cerkwi i wszystkich wierzących chrześcijan. Dlatego poetycki obraz Matki Jezusa z poematu *Maria* i matki św. Piotra z poematu *Neofici* stanowił wzór i duchowe oparcie dla matek ukraińskich.

Jak uzasadnia Anna Michalko podnoszona do świętości przez Szewczenkę matka to ostoja życia rodziny ukraińskiej. W szewczenkowskich obrazach rodziny dająca życie matka – rodzicielka – „matka żyjących” (Rdz 3, 20), otacza bezinteresowną, niezastąpioną miłością swoje potomstwo oraz męża i wszystkich członków rodziny i jest przez nich otaczana szacunkiem. Jest ona uosobieniem ciepła rodzinnego, prawego, sprawiedliwego postępowania i zgodnego życia, które zapewnia głoszona przez Chrystusa i jego ucznia św. Piotra miłość bratnia. Owoców zwycięstwa głoszonej we wszystkich pokoleniach na Ukrainie zesłanej przez Boga Ojca w osobie Chrystusa miłości – „łaski i prawdy” (J 1, 17) z największą niecierpliwością oczekiwały matki ukraińskie oraz wszyscy, którzy uwierzyli w „świętą prawdę na ziemi [...], miłość bliźnim i dobro”:

І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки! (5 ноября, С.-Петербург)¹⁰.

Szewczenko przekonywał swych rodaków do wychowywania swych dzieci zgodnie z ewangelicznym rozumieniem prawdy: „poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli” (J 8, 32), gdyż tylko „przeniknięte świętą mądrością” (*Neofici*) słowo prawdy zdoła wyzwolić człowieka od nieprawdy i kłamstwa, a jego działaniom będzie przyświecać stanowiące motto do *Neofitów* słowo Pana: „Strzeżcie

¹⁰ Т. Шевченко, *Кобзар*, Київ 1967, с. 522.

sądu, a czyńcie sprawiedliwość, bo bliskie jest zbawienie moje, aby przyszło i sprawiedliwość moja, aby się objawiła” (Proroctwo Izajaszowe, LVI, 1).

Szewczenko przekonuje swoich rodaków do życia w prawdzie, gdyż zdaniem poety – jedynie słowo prawdy uczyni człowieka wolnym od głoszenia nieprawdy, która prowadzi do wydawania niesprawiedliwych, fałszywych sądów i krzywdzących ocen o swych bliźnich, a w konsekwencji do ich prześladowania i zniewalania. Dlatego bohaterowie Szewczenki żyją i działają z wiarą, że przyjmujący moralność chrześcijańską, wolni od chęci zniewalania innych ludzie są świadomi tego, że droga do wolności nie prowadzi przez zemstę i przemoc, która tkwi korzeniami w kłamstwie. Głoszący prawdę, wyzwoleni z grzechu nieprawdy ludzie wiedzą, że przezwyćżenie złości, chęci zemsty to jedyna droga do odzyskania wolności, która czyni człowieka zdolnym do czynienia dobra bliźniemu, do czego przekonał Rzymian św. Piotr swym „cichym, dobrym słowem” „o prawdzie, dobru i miłości bratniej”¹¹.

Wypaczana, ukrywana i fałszowana na Ukrainie przez obcych i swoich „prawda wróci”:

Natchnie, przywoła i ocuci
 Nie stare, nie struchlałe słowo,
 Zhańbione, ale – czyste, nowe,
 I wiarą w sercach się zapali
 I okradziony lud ocali
 O łaski carskiej...¹² (tłum. J. Jędrzejewicz)

¹¹ „Apostoł Piotr [...] // Zwiastował im naukę nową: // O prawdzie, dobru i miłości, // O wszechbraterstwie, jak najprościej // Wyłożył myśl...” (tłum. M. Piechal). T. Szewczenko, *Neofici*, [w:] *Wybór poezji*, oprac. M. Jakóbiec, Wrocław 1974, s. 288. „святий Петро [...] // Благовістив ім слово нове, // Любов, і правду, і добро, // Добро найкращеє на світі, // То братолюбіє”. (Т. Шевченко, *Неофіти*, [у:] *Кобзар*, с. 439).

¹² T. Szewczenko, *Izajasza Rozdział XIV*, [w:] *Wybór poezji*, oprac. M. Jakóbiec, Wrocław 1974, s. 322.

Na podkreślenie zasługuje w tym miejscu, że Szewczenko zwraca uwagę na ten istotny fakt, że miłość i prawdę, wyzwalającą ludzi od grzechu nieprawdy, potwierdzoną w Chrystusie zesłał Bóg Ojciec ludziom przez Marię – Matkę Jezusa. Bez Matki Boga-Człowieka, w którego osobie „przyszła do nas łaska i prawda” (J 1, 17) nie znalibyśmy „ani prawdy, ani wolności”¹³ (*Maria*).

W tym kontekście ze wszech miar uzasadniony wydaje się szerzej omówiony przez dr Annę Michalko szewczenkowski obraz matki, także z poematów *Neofici* i *Maria*. Poetyckie oraz ikonograficzne wizerunki Matki Boskiej Opiekunki (Покрови), Orędowniczki w ikonie Deesis (Заступниці) czy Miłosierdzia Drzwi (Милосердя Двери) stanowiły wzór i oparcie dla matki w każdej chrześcijańskiej rodzinie ukraińskiej.

Szewczenko tak bardzo pragnął przekonać rodziny ukraińskie do wyrażonej w poematach *Neofici* i *Maria* idei bratniej miłości „bratolubija”, że przetrawestowany na język ukraiński *Psalms 132*, zawierający prośbę o miłość bliźniego dwukrotnie zamieścił w przygotowanej na rok przed śmiercią czytance dla dzieci – *Bukwar*:

Чи є що краще, лучше в світі,
Як укупі жити,
З братом добрим добро певне
Познать, не ділити¹⁴.

Do miłości jak do niezastąpionego źródła prawdy, wolności, dobra i sprawiedliwego, niekrzywdzącego postępowania wobec

Скажи, що правда оживе, // Натхне, накличе, нажене // Не ветхе[є],
не древле слово // Розталенне, а слово нове // Меж людьми криком
пронесе // І людю окрадений спасе // Од ласки царської... (Т. Шевченко,
Осія. Глава 14. Подражаніє, [у:] *Кобзар*, с. 505).

¹³ “...І Горе нам // Було б, іскупленням рабам! // Дитина б тая виростала
// Без Матері, і ми б не знали // І досі правди на землі! Святої волі!”.
Т. Шевченко, *Марія*, [у:] *Кобзар*, с. 467–498.

¹⁴ Т. Шевченко, *Псалм 132*, [у:] *Кобзар*, Київ 1967, с. 255.

członków rodziny i wszystkich ludzi miał przekonywać dzieci szewczenkowski czterowiersz zamieszczony w *Bukwarze*, wydanym przez poetę ze środków uzyskanych ze sprzedaży namalowanego przez się autoportretu:

Де єсть добрі люде	Gdzie są dobrzy ludzie
Там і правда буде,	Tam i prawda będzie
А де кривда буде,	A gdzie krzywda będzie
Там добра не буде. ¹⁵	Tam dobra nie będzie.

(Петербург 1861)

W tej wzniosłej myśli, która zdaniem autora *Neofitów* powinna tworzyć fundament i źródło duchowego życia każdej chrześcijańskiej rodziny i narodu zawarł wieszcz Ukrainy ideę całego systemu wychowania człowieka rozpoczynającego się w rodzinie i elementarnej szkole. W powyższym, łatwym do zapamiętania przez dziecko na całe życie, krótkim wierszu, napisanym niespełna rok przed śmiercią, Szewczenko jako autor *Bukwara* potwierdza te najważniejsze przekonania i pragnienia o potrzebie pielęgnowania miłości, zwłaszcza w życiu każdego członka rodziny, które głosił przed piętnastu laty przed aresztowaniem w okresie „trzech lat” (1845–1847) i do których powrócił w ostatnich trzech latach, po powrocie z 10-letniego zesłania do karnej kompanii wojsk carskich z zakazem pisania i malowania. Znamienne, że po ponad 20 latach od ukazania się przełomowego dla rozwoju literatury i świadomości narodowej Ukraińców *Kobzara* (1840), w okresie przygotowywania czytanki dla dzieci od 24 do 27 maja 1860 roku, Szewczenko na dziesięć miesięcy przed śmiercią w jakże naturalny i szczerzy sposób ponawia

¹⁵ Т. Шевченко, *Буквар Южнорусский*, Петербург 1861 (фотокопія), Київ 1993. Wypowiedź, że Matka Jezusa z poematu Szewczenki *Maria* kupiła Synowi bukwar, by mogła Go sama uczyć i rozumu, i dobrych uczynków: „...Заробила // Чи то позичила вдова // Півкопи тую на буквар. // Сама б учила, так не знала ж // Вона письма того. Взяла // Та в школу хлопця одвела, // У ієсейську. Доглядала ж // Сама його, сама й навчала // Добру і розуму. (Т. Шевченко, *Марія*, [у:] *Кобзар*, с. 499).

modlitewne prośby o „братолюбіє” – miłość bratnią wśród swoich rodaków¹⁶. Dla stworzenia na ziemi „serdecznego raju” niezbędna jest – zdaniem poety – wzajemna miłość w rodzinie i narodzie oraz wytrwałość w umiłowaniu prawdy, która czyni człowieka wolnym od głoszenia nieprawdy, uwalnia go od złości ku bliźnim i wyzwala chęci czynienia dobrych uczynków, potwierdzających miłość do członków swej rodziny i narodu.

W czasie przygotowywania czytanki dla wrażliwych, ciekawych świata dzieci ukraińskich Szewczenko przekonywał swych najmłodszych rodaków do czerpania z najbardziej żywego źródła odwiecznej idei prawdy, wolności, sprawiedliwości i dobra, jaką jest zaszczipiona ludziom przez Chrystusa miłość bliźniego, powracająca w wielu utworach poetyckich zawartych w *Kobzarze* (1840), a także w *Bukwarze* (1861). O urzeczywistnienie życia w prawdzie i miłości w jego umęczonej, pragnącej dobra Ukrainie zwracał się poeta do Boga w swej modlitewnej, poetyckiej spowiedzi w ostatnim roku swego 47-letniego życia:

Мені ж, мій Боже, на землі
 Подай любов, сердечний рай!
 І більш нічого не давай! (24 травня 1860 р.)

Мені ж, о Господи, подай
 Любити правду на землі
 І друга щирого пошли! (25 травня 1860 р.)

А всім нам вкупі на землі
 Єдиномисліє подай
 І братолюбіє пошли. (27 травня 1860 р.)¹⁷

¹⁶ Zdaniem Jurija Szewelowa „w autorze *Marii* poznajemy autora *Urzeczzonej* (*Причинна*) i *Katarzynę* (*Катерина*)”. „[...] Rok 1860 był w pewnej mierze powrotem Szewczenki do samego siebie, odejściem od obcych wpływów oraz ich przewyciężeniem”. Ю. Шевельов, *1860 рік у творчості Тараса Шевченка*, „Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка”, т. XXIV. „Праці філологічної секції”, Львів 1992, с. 89–106.

¹⁷ Т. Шевченко, *Кобзар*, с. 507–508.

Ukazująca się w 2014 roku, w 200-setną rocznicę narodzin wieszca Ukrainy, książka dr Anny Michalko przyczyni się do zainteresowania badaczy, szczególnie najmłodszego pokolenia ukrainozawców literackimi, malarskimi i muzycznymi wizerunkami rodzin ukraińskich, tworzonych przez pisarzy-artystów pokolenia Tarasa Szewczenki. Podnoszona bowiem do określanej jako „przyszły raj” ziemi ukraińskiej darująca życie i obdarowująca swoje dzieci miłością „młoda matka” stanowi podstawę każdej rodziny i niekończące się żywe ogniwo swojego narodu, pragnącego dziś pokoju jak nigdy dotąd. W dwusetną rocznicę urodzin proroka Ukrainy Tarasa Szewczenki w obronie „swojej chaty, swojej prawdy i wolności” oddają życie najlepsi synowie Ukrainy, broniący swej ziemi przed prowadzoną przez Rosję zaborczą wojną, której głównym narzędziem stała się nieprawda o Ukrainie i tkwiąca w kłamstwie nieludzka przemoc.

Dzisiaj w 2014 roku cały cywilizowany świat widzi i wie, jak wysoką cenę za czyniące naród ukraiński wolnym szewczenkowskie słowo prawdy przyszło płacić obrońcom umęczonych, pszenicznej ziemi ukraińskiej, którzy walczą o urzeczywistnienie odwiecznych pragnień narodu ukraińskiego, pragnącego godnego życia w swej ukochanej i wolnej Ukrainie. Ze słowami na ustach swojego wieszca „Борітеся — поборете, // Вам Бог помарає! // За вас правда, за вас слава // І воля свята!” zginął pierwszy bohater Niebieskiej Sotni Serhij Nihojan, i nadal giną tysiące bohaterów wolności Ukrainy, którzy – jak podkreślał Szewczenko – wierzą, iż tylko „w chacie własnej, własna prawda, wolność i potęga”¹⁸. Ukraińcy wierzą w swoje zwycięstwo w rozpętanej przez Rosję wojnie, gdyż wiedzą, że jej źródłem i narzędziem stała się nieprawda o rzekomym prześladowaniu rosyjskiej społeczności przez Ukraińców. Dzisiaj w większości rosyjskojęzyczni żołnierze niepodległego

¹⁸ Т. Шевченко, *І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнєє посланіє*, [у:] Кобзар, Київ 1967, с. 516.

państwa ukraińskiego bronią przed wyniszczającą kraj okupacją Federacji Rosyjskiej.

Naród ukraiński walczący dziś o prawdę, w swojej ojczyźnie i prawo do życia w bezpiecznej i życzliwej sobie nawzajem rodzinie narodów Unii Europejskiej wierzy, iż dla Ukrainy nadchodzą te wymarzone i okupione życiem tylu niewinnych ludzi szczęśliwe czasy, gdy na ukraińskiej „odnowionej ziemi nie będzie wroga, A będzie syn i będzie matka, I będą żyć ludzie na ziemi”¹⁹.

Upragniony pokój na Ukrainie będzie owocem miłości matki do syna: „Zwyciężymy, gdyż zawsze miłość zwycięża, bo miłość to matka, a każdy z nas [uczestników Euromajdanu] ma matkę” – mówiła w Kijowie jedna z ukraińskich matek, pełna nadziei i wiary w zwycięstwo matczynej miłości²⁰. Źródłem tej miłości był będący „drogą, prawdą i życiem” Chrystus (J 14, 6) i powszechnie czczona na Ukrainie Matka Miłosierdzia²¹, w której autor *Marii* Taras Szewczenko pokładał „całą ufność”²² i w ślad za synem Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej kniazem Jarosławem Mądrym w 1038 roku, powierzył Ruś-Ukrainę Przenajświętszej Bogarodzicy.

Włodzimierz Mokry

¹⁹ І на оновленій землі // Врага не буде, супостата, // А буде син, і буде мати, // І будуть люде на землі. (Т. Шевченко, *І Архімед, і Галілей*, [у:] *Кобзар*, с. 516).

²⁰ Por. W. Mokry, *Naród ukraiński zachowa wieczną pamięć o bohaterach Niebiańskiej Sotni*, [w:] *Sobory Rusi Kijowskiej jako opoka ducha w życiu narodu ukraińskiego i w Liście „Orientale Lumen” świętego Jana Pawła II*, Kraków 2014, s. 221.

²¹ W. Mokry, *Obraz Przenajświętszej Bogarodzicy jako Matki Miłosierdzia w życiu duchowym Ukrainy XI–XX w. i w papieskich posłaniach Jana Pawła II do Ukraińców*, [w:] *Chrześcijańskie święta i święci w życiu duchowym Ukraińców na przelomie tysiącleci*, red. W. Mokry, Kraków 2001, s. 53–87.

²² Все упованіє моє // На Тебе, мій пресвіталий раю, // На милосердіє Твоє, // Все упованіє моє // На Тебе, Мати, возлагаю. (Т. Шевченко, *Марія*, [у:] *Кобзар*, с. 486).

